

Ordet og realiteten

Av statsstipendiat i historie, advokat Sverre Hartmann

Til avklaring av den pågående debatt om junikapitulasjonen 1940, senest professor Magne Skodvins artikkel under ovennevnte overskrift i Aftenpostens morgennr. for 12. ds., og brev til red. to dager senere, hadde det vært ønskelig å gi en mer almindelig orientering og analyse. Men da dette av plasshensyn ikke lar seg gjøre, finner jeg det i hvert fall riktig å presisere følgende:

1. I siste statsråd på norsk jord i 1940, den 7. juni, ble det i det statsrettslige og politiske avgjørende dokument, i statsrådsprotokollen, fastslått at «det er håpløst for Norge å fortsette krigen».

2. Konge og regjering reiste til Storbritannia uten å ta med sin forsvarssjef eller å utnevne en ny ved avreisen. Det forteller sitt.

3. General Otto Ruge, som i statsråd den 18. mai 1940 var blitt utnevnt til øverstkommanderende for våre to forsvarsgrener, ble tilbake med uavkortet funksjon som forsvarssjef og med alle legitimasjoner. I denne egenskap forpliktet han ved sin (respektive sin befullmektigedes) underskrift.

4. En vanlig lokal kapitulasjon foregår ved at man tar opp kontakt direkte med fiendens militære ledelse i kampområdet. Vår forsvarssjef foretok et utspill gjennom diplomatiske kanaler. Den 8. juni henvendte han seg telegrafisk via den norske Stockholm-legasjonen, det svenske UD, de tyske politiske riksmyndigheter til den tyske overkommando i Norge: «Konge og regjering har forlatt landet og har gitt meg befaling om å innstille fiendtlighetene.» Dette betingelsesløse tilbud kunne etter sin formulering og efter måten det ble formidlet på, naturlig nok også omfatte dem som hadde gitt orden. At konge og regjering var reist fra landet kunne ikke forstås på annen måte enn at de ikke ønsket å komme under maktens press og bli nødt til å inngå en fredsavtale. Man ville måtte ty til en anstrengt lesning og svært lite logisk tolkning om man skulle forutsette at de fullmaktgivende overste norske myndigheter skulle opprettholde de fiendtligheter de selv hadde gitt ordre om å innstille. Det ble da heller ikke oppfattet slik av adressaten.

5. Da meddelelsen nådde den tyske overkommandos fremskutte hovedkvarter i Trondheim sent på formiddagen den 9. juni, resulterte det i et krav til Forsvarets Overkommando om innstilling av all norsk motstand (jeder Widerstand) senest kl. 16. Den norske forsvarssjefen sendte derpå følgende telegram til den tyske overkommando kl. 15:45: «Deres telegram mottatt i dag 9. juni kl. 15. Jeg har gitt ordre om å innstille all motstand i dag kl. 2400. Disse 9 timers varsel ordretknisk nødvendig.» Denne fristforskyvning ble akseptert av den tyske overkommando. Og umiddelbart efter at det bekræftende telegrammet var innløpt kl. 16:50, ga general Ruge grønt lys for oppløsningen i radio av kongens og regjeringens proklamasjon til det norske folk foruten sitt eget opprop. Dette siste foregikk m.a.o. efter at det mellom de to overkommandoer var oppnådd endelig avtale om at all norsk motstand skulle opphøre 9. juni kl. 24. Det var fra norsk side ikke tatt noen reservasjon, det være seg i den diplomatiske henvendelse med det ensidige tilbud eller under utvekslingen av telegrammene som tilsammen utgjorde

selve avtalen. Proklamasjonen til det norske folk kunne ikke under noen omstendighet rokke ved den foreliggende avtale om våpenstillstand.

6. Senere fulgte kapitulasjonsforhandlingene. De resulterte i fire avtaler, hvor tre har interesse for spørsmålet om rekkevidden. Det var a) kapitulasjonsavtalen på Bjørnefjell opprettet i to tempi tidlig på morgenen den 10. juni, det var b) den norsk-tyske hovedavtalen i Trondheim samme dag kl. 17 og endelig c) en gjennomføringsavtale av 19. juni opprettet i general Ruges hovedkvarter på Nordmo.

Bjørnefjellsavtalen stadfestet at de deler av den norske forsvarsmakt som inntil 9. juni kl. 24 hadde vært i kamp med den tyske forsvarsmakt hadde innstillet fiendtlighetene og foreskrev en tilsvarende kapitulasjon. Alt utstyr fra hær, marine og flyvåpen hvor det enn måtte befinne seg i Norge skulle overleveres.

Trondheimavtalen førte alt inn på en fellesnevner i sin § 1: «Die gesamte norwegischen Streitkräfte legen die Waffen nieder und werden sie während der Dauer des gegenwärtigen Krieges nicht wieder gegen das Deutsche Reich oder dessen Verbündete ergreifen.» De gjenværende norske styrker hadde da allerede kapitulert ved undertegnelsen av Bjørnefjellsavtalen. Her var det tale om samtlige norske stridskrefter for hele tidsrommet 9. april—10. juni. Den tyske tekst er avgjørende for forståelsen av Trondheimavtalen. Det er fastslått i dens § 9 der det heter: «Bei der Auslegung ist der deutsche Text massgeblich.» Det betyr ikke, som bl.a. professor Skodvin fortsatt hevder, at den tyske tekst gjelder i tvilstilfelle. Det er kun den tyske tekst som teller. En norsk oversettelse er irrelevant. Derfor går det selvfølgelig heller ikke an at professor Skodvin benytter norske ord som representerer en feilaktig oversettelse — en uriktig gjengivelse av meningen i vitale tyske ord og uttrykk. Ved konsekvent å følge den tyske originaltekst hadde det ikke oppstått et tilsynelatende behov hos enkelte til å tolke avtalens hovedbestemmelse mot ordlyden. Problemet med 6. divisjon; som bl.a. har beskjeftiget professor Skodvin så sterkt, ville ganske enkelt ha bortfalt, helt bortsett fra at de norske stridskrefter til lands, til vanns og i luften, ifølge den opprinnelige redaksjon, vanskelig kan korrespondere med den landmilitære enhet 6. divisjon. Hva med marinen?

Så står da også efter Skodvins oppfatning til syvende og sist striden om betydningen av ordet «gesamt». Det er i det tyske sprog det mest omfattende uttrykk for at alt og alle er innbefattet. Men Skodvin vil ikke bøye seg for ordets anerkjente betydning, men søker å tillegge det en hittil ukjent filologisk tøyelighet og begrensnings ved hjelp av en manøvre som utvilsomt er en nyskapning innen sprogvidenskapen. Så følger professorens «bevis»:

«Men ordet «gesamt» har eg berre stoytt på ein einaste gong i slik samanheng i 1940, nemleg i den nederlandske kapitulasjonsavtalen av 15. mai 1940. Der står det i § 1: «Die gesamte Wehrmacht der Niederlande gilt als kriegsgefangenen.» Kva var så realiteten bak ordet der? Står det for ein «altomfattende» kapitulasjon? —

Nei. Dagen før, 14. mai, hadde kommanderende general Winkelmann (det skal være øverstkom. gen. Winkelmann) meldt frå til tyskarane at han måtte la våpna leggja ned «med undtak av provinsen Zeeland». Etter at avtalen var underskrevet var dei nederlandske styrkane framleis i full krig, og kapitulerte først den 18. mai. Ein måtte altså i tilfelle hevda at ordet «gesamt» er altomfattende i Norge i juni, men ikkje i Nederland i mai. Det er ei dårleg løysing.» Såvidt professor Skodvin.

Det hadde unektelig vært en dårlig løsning. Men den foreligger ikke. For historieprofessoren har stillet saken på hodet. Sammenhengen er såre enkel:

Efter den hardhendte behandling Nederland hadde vært utsatt for, senest bombardementet av Rotterdam, fant øverstkommanderende for land- og sjøstridskreftene, general Winkelmann, det nødvendig å innstille fiendtlighetene. Dette meldte han over radio den 14. mai. Men forsvarssjefen hadde ikke noen mulighet for i tide å nå de nederlandske troppene på de forskjellige marsklandsøyene innen området Zeeland. På den annen side ville tyskerne ha den nederlandske kapitulasjon bragt formelt på papiret. Invasjonen av Belgia og Frankrike var under full utvikling. General Winkelmann kunne ikke — som sin norske kollega Ruge — måneds tid senere — få innvilget en frist av ordretkniske grunner. Men skrev han under på en kapitulasjonsavtale uten reservasjon, risikerte troppene på marsklandsøyene ved fortsatt kamp å bli franktirører. Derfor måtte den tyske overkommando gå med på å gi disse troppene folkerettslig beskyttelse. Derfor valgte man formuleringen: «Die gesamte Wehrmacht der Niederlande gilt als kriegsgefangenen.» hvilket ganske enkelt betyr at hele den nederlandske forsvarsmakt — uten unntagelse — gjelder eller anses som krigsfanger. Det var en tysk konsesjon nødvendiggjort av situasjonen og mangelfulle kommunikasjoner. Så langt fra å avkreft, stadfester og understreker det nederlandske eksempel — jeg hadde nær sagt selvfølgelig — den anerkjente altomfattende betydning av ordet «gesamt».

Gjennomføringsavtalen av 19. juni henviser innledningsvis til «Die Waffenniederlegung der norwegischen Wehrmacht» — den norske forsvarsmakts kapitulasjon. Avtalen er signert av den norske hovedforhandler, oberstlytnant Roscher Nielsen.

7. Den tsjekkiske folkerettskyndige, dr. jur. Vladimir Dedijer, er i hvert fall ikke i tvil om hvilken omfattende militær avtale Forsvarets Overkommando inngikk 10. juni. («On Military Conventions. An essay on the evolution of international law.» Gleerup, Lund 1961.) Dr. Dedijer peker på hvordan Trondheimavtalen forplikter nordmennene til å avstå fra å gripe til våpen også utenfor landets grenser, og anser at Forsvarets Overkommando overskred sine fullmakter. Dermed står man overfor spørsmålet fullmakt kontra legitimasjon, hvilket ved en kapitulasjon kan medføre at avtalen blir bindende overfor kontrahenten selv om det er skjedd overskridelse av en intern instruks.

Sverre Hartmann

114374